

Da „Metrodan“ s tre lastbiler med stærk fart passerede krydset Nygårdsboulevard-Toksværdsvej, og de to andre vogne satte sig i gang og svingede efter dem, standsede taxa'en foran „Metrodan“ s gitterport.

Jørgen gik ud og tog penge frem for at betale chaufføren.

– Det var gratis tur, sagde chaufføren. Jeg gi'r den. Så lændede han sig ud mod Jørgen og hviskede fortroligt: – Kan du ikke skaffe mig ind i noget?

Jørgen så tomt på ham. Han forstod ikke, hvad den anden mente. Så gik han hen til gitterporten og rakte sit kort til portneren, der kom ud fra vagstuen.

– Vil De melde mig til direktøren personlig, sagde han, og hans stemme var naturlig, fordi han var blevet distraheret af chaufføren. Jørgen vendte sig om. Taxa'en var kørt, og ude på vejen kom den unge dreng, der havde ledsaget ham, slentrende. Han var sprunget af taxa'en blot et hundrede meter tidligere, og Jørgen havde tænkt, at det var uforsigtigt. Nu stillede han sig op ad en telefonmast på den anden side vejen og havde en cigaret i munden, og engang de tyske vagtposter så til den anden side, smilede han over til ham. Også dette forekom Jørgen som en rasende uforsigtighed, og han vendte sig om, for at der ikke skulle blive smilet til ham mere, og han mærkede sveden springe frem på panden.

– Værsgod, sagde portneren og åbnede for ham. Det er den vej der. Han pegede.

Jørgen begav sig af sted. Han hørte porten blive smækket bag sig, og han ønskede pludselig, at han var blevet taget allerede udenfor, opdaget med revolveren på sig, så de andre endnu kunne blive advaret. Nu afhang det hele af ham, og ansvaret blev som en vægt der lammede ham både legemligt og åndeligt. Han blev mærkelig varm i hovedet. Han besluttede at have på rede hånd, hvad han ville gøre,

hvis man ville lade ham vente, inden han kunne komme ind til direktøren. Situationen faldt ham ind. Han måtte jo være hos ham, før vognene kom, og så måtte han altså vide fuldstændig klart, hvad han ville gøre. Men hver gang han forsøgte at løse problemet, så han blot en lukket dør for sig. En lukket dør, som han forgæves løb storm imod med sine tanker. Det var ved at sætte panik i ham. Han kunne altså ikke tænke mere, han var for varm i hovedet. Han havde før oplevet i ekstreme situationer pludselig at møde sandheden i gamle, slidte udtryk, og nu var der et nyt tilfælde. Det gjaldt om at holde hovedet koldt. Det gjaldt om at få den varme ud, der satte panik i ham, så der i stedet for tanker hele tiden blot blev følelsesmæssige tableauer af fiasko. Det gjaldt om at komme ud af trancen, han var jo syg, som han gik her.

Han tvang sig til at stå stille og tænde en cigaret, og tunge vogne passerende ham, kraner svingede, arbejdere gik forbi, og fra bygningerne hørte han maskinernes duren. Du er altså et skrog, tænkte han. Du er endnu værre, end du selv troede. Så tænkte han på dem, der nu var afhængige af ham, og pludselig huskede han på, hvad Ole havde sagt. Hvis det bliver nødvendigt, så skyd – så det kan høres ud på vejen! Det måtte jo også gælde, hvis han ikke kunne komme ind til direktøren. Problemet forsvandt, og han følte en uhyre lettelse. Han var stadig i kontakt med dem, han kunne stadig gøre sit bedste.

Han gik ind i direktørens forkontor, og en dame rejste sig og bankede på privatkontoret, og et øjeblik efter blev han lukket ind.

Direktøren sad ved sit skrivebord. Han lattede sig lidt i sædet og rakte en hånd frem og hilste på Jørgen. – Goddag. Værsgod og tag plads. Hvordan har senior det for resten? De selv ser for resten også lidt sløj ud.

– Tak. Jørgen satte sig langsomt i stolen over for ham. – Han har jo været på rekreation i nogen tid. Montebello. Det er noget med nyrerne, men nu ... Mekanisk var han fal-

det ind i konversationen. Så brød han af, overvandt sig, det kunne ikke nytte noget at være høflig. Han følte atter kvalmen og varmen i hovedet, og han tog pistolen frem fra inderlommen og rettede den mod direktøren, medens han støttede hånden mod skrivebordet.

Den anden så på ham med opspilede øjne bag hornbrillerne. Den kraftige, affabelt smilende mund var pludselig klappet sammen.

– Er De gal, mand! ... Er det en spøg?

– Nu må vi være meget forsigtige begge to, sagde Jørgen, han var bleg, knoerne om pistolens skæfte var hvide, og han støttede hånden hårdt mod bordpladen. – Vi må holde hovedet koldt. De må ikke lade Dem narre af min nervøsitet. Jeg skyder måske, før det er nødvendigt, netop fordi jeg ikke har forstand på det ... De skal overhovedet ikke røre Dem.

Direktøren havde rejst sig lidt, men satte sig igen med hænderne om armlænene.

– De er jo vanvittig! sagde han. – Kom til fornuft!

– Jeg skyder, hvis De gør bevægelser, der forekommer mig mistænkelige, fortsatte Jørgen. – Og jeg skyder, hvis De ikke gør, hvad jeg siger ... De venter en transport af lastbiler til fabrikken nu. De skal give besked i telefonen om, at den er blevet forøget med to vogne, og at de vogne skal lukkes ind.

– Aldrig! ... Hør nu her ...

Jørgen knugede fastere om pistolen, han hævede stemmen lidt, og den lød søvngængeragtig og mekanisk, da han fortsatte. – Den ene vogn kører op til maskinhallen med en stor, tung kasse. De skal give besked om, at det er en maskind, og at den straks skal føres ind. De skal i øvrigt give alle nødvendige ordrer – for Deres egen skyld. For hvis folkene i de vogne standses eller ikke kommer bort igen, skyder jeg ... Pas på! tilføjede han, da den anden rykkede sig i sædet.

Så forandrede direktøren sin facon. Han lod være med hele tiden at kigge efter pistolen. Det var, som den slet ikke

var der. Han talte indtrængende og overtalende, det hele kunne endnu ende på bedste måde. – Tænk Dem nu om. Det er på grund af vor produktion, ikke. Men hvis vi ikke fabrikerede de ting, så blev de lavet et andet sted. Jeg har heller ikke sympati for – han smilede – vore gæster, men derfor kan man dog godt tage det roligt. Det er dog ingen grund til at begå tåbeligheder eller drengestreger. De er jo også mennesker. De kæmper for, hvad de nu mener er rigtigt. Og våben til at slås med, det fik de, selv om vi ikke lavede noget. Så fik de det blot et andet sted. Hvad tror De, den smule betyder for dem ... Og mange hundrede mennesker er beskæftiget her. De skal jo leve. De har koner og børn. Kan man gøre dem arbejdsløse? ... Vil De tage ansvaret for det? ... Hvad er der? De bliver vel ikke syg?

Jørgen kiggede op på ham igen. – Jeg har bare hørt det før, sagde han.

– Ja, mon ikke. Jeg kan forsikre Dem for, at de klogeste ...

– Hvis de ordrer ikke bliver givet, må jeg skyde.

Direktøren så tvivlende på ham. Manden så syg ud.

– Jeg tæller til tre.

Meget syg, tænkte han ...

– En – to –

– Vent, sagde han. Jeg ringer.

Han tog telefonen og ringede til portvagten og maskinhallen.

– Så, nu er det i orden, sagde han. Nu går det godt, De er en helt, ikke.

– Jeg føler ikke noget i den retning, sagde Jørgen. Han kunne ikke beherske den stadige skælven i stemmen. – De er sikker på, at De har givet al den nødvendige besked. Jeg kan ikke overse det praktiske. Men hvis de folk ikke kommer ud igen, skyder jeg.

– Jeg kan ikke gøre mere. Skal vi ikke rejse os og se, når de kommer?

– Jeg tør ikke, sagde Jørgen. – Sæt Dem ned! udbrød han ængsteligt, da den anden gjorde mine til fredsommeligt at

rejse sig. – Husk på, at jeg har ikke forstand på det, forklarede han. Jeg kan ikke overskue det. Jeg må have situationen så enkel som muligt.

Den anden studerede ham med ubehag.

– Slap dog af, mand! sagde han hånligt.

De fem lastbiler holdt foran gitterporten. Ole sad hos chaufføren i den forreste af sabotørernes vogne. De iagttog, hvordan de tyske vagtposter studerede passersedlerne, som „Metrodan“s chauffører rakte dem, og en efter en gav dem tilladelse til at køre gennem gitterporten.

– Denne her var hård at gå på i forvejen, sagde Ole, men nu er den ligefrem skrap. Om lidt hører vi et knald ovre fra kontoret, og så er det ham, der har ramt sig selv i foden.

Vagtposten kom hen til dem og rakte hånden frem. Han havde maskinpistol i en rem over skulderen. Chaufføren ry-stede på hovedet, og der blev optræk til alarm i tyskerens øjne. Så råbte portneren til ham og vinkede med armen, at den var god nok, de kunne passere. Uden at se mere på tyskeren satte chaufføren vognen i gear og kørte frem.

Den næste vogn gik i stå midt i porten.

– Hvad er der i vejen? spurgte portneren.

Chaufføren trådte forgæves på selvstarteren. – Ja, det må du nok spørge om, sagde han uforstående. Så gik han bandende ud af vognen og smækkede kølerhjelmens op. Den ene af vagtposterne var fulgt med ham. Den anden gik hen til bagenden af vognen og løftede undersøgende på presennin-gen. Pludselig blev han grebet i kraven af en hånd inde fra vognen, et pistolløb blev holdt op i hans ansigt, og han blev grebet af flere hænder og halet ind. Chaufføren kaldte på manden, der havde siddet ved siden af ham på forsædet, og de spurgte vagtposten, der stod ved køleren, om han ville hjælpe dem at skubbe. Han gik med hen til bagenden af vognen, og de stak to pistoler i siden på ham. Så sprang tre mand med maskinpistoler ned fra vognen og løb ind i vagtstuen.

Den anden vogn var kørt hen foran maskinhallen, bagenden var bakket ind mod indgangen, og fire-fem mand var ved at få kassen ned ad slidsken. Værkføreren kom hen til dem. Han havde fået besked fra kontoret.

– Maskindell! Hvad er det for en maskindell? spurgte han mistroisk.

– Hvad rager det mig, hvad det er! råbte Ole irriteret. Han støttede kassen med begge hænder, og den var tung som bare fanden. – Men nu skal man måske oven i købet ha' vrøv! Jeg skal sige dig, hvad jeg ville ønske det var. Jeg ville kraftstjele ønske, at det var en knallert, som ku' sende hele bulen her ad helvede til! ... Du må da hjælpe os, mand!

Værkføreren kiggede surt på ham og vinkede efter nogle arbejdere, og en af dem kom med en trilleslidske til at køre kassen ind på. Så fik de den bakset ind i den mægtige maskinhal, der var som en oceandampers indre med hushøje, susende drivhjul, pumpende stempler og gigantiske dynamoer, ingeniørkunst i flere etager med ståltrapper og kommandobroer, en tempelhal for industriel kraft.

De anbragte kassen midt i hallen. Nu skulle maskingeværstillingerne udenfor være holdt op. Ole nikkede til de andre, og de trak deres revolvere. Udefra kom de løbende med maskinpistolerne.

Ole satte hænderne for munden som en råber:

– Så er det om at komme af vejen, kammerater! Om et minut knalder den!

Og arbejderne smed, hvad de havde i hænderne, og forlod maskinerne og skyndte sig mod udgangen i hallens baggrund. Ole og de andre brækkede kassens låg op, og medens fabrikens alarmsirener sattes i gang, begyndte de at anbringe de mindre bomber, der med ruller af cordtextråd var forbundet med hovedledningen. De lagde dem i hulninger under de enkelte maskiner, løb til hallens fjerneste ender, stormede

op ad trapper og hen ad smalle broer mellem jern og blankt stål, der arbejdede og vibrerede omkring dem, lagde pakker til rette så nær maskinernes hjertemekanismer som muligt, kælede for ødelæggelserne – arbejdere, studenter, funktionærer, mekanikere og skoledrenge. Og nede i hallen, hvor kassen blev spigret til igen, gik Michelsen og overvågede det hele.

Så var det anbragt, og de løb ud. Ole tændte luntten og ventede, til gløden var forsvundet ind i kassen, så løb han efter dem.

– Han er ikke kommet ned endnu! Vi har givet signalet, var der en, der sagde.

– Tud, for helvede! råbte Ole. Han var allerede oppe i vognen, og sveden drev ned over hans ansigt. De ventede nogle sekunder. – Jeg henter ham! sagde han og sprang ned fra vognen.

– Hold på ham! råbte Michelsen, og de fik ham ind i vognen igen, og den kørte.

På kontoret sad de to mænd stadig over for hinanden, og direktørens ansigt var hvidt og fordrejet.

– Hvornår skal vi afsted, råbte han. – Vi kan da ikke sidde her, når der sprænges! Så er De jo en morder!

Men Jørgen rørte sig ikke. Han var lige så bleg som den anden, og den store pistol dirrede svagt i hans hånd.

– Når de sætter sirenen i gang, er de da færdige! råbte den anden. De alarmerer da ikke, før de er klar, det siger da sund fornuft!

Men Jørgen var ikke sikker. Han turde ikke stole på den anden. Han var ikke overbevist og turde ikke løbe nogen risiko. Det var for meget, der stod på spil.

– Nu kører de! skreg direktøren. Jeg kan høre det! Se selv efter!

Medens han stadig pegede med pistolen, rejste Jørgen sig og kastede et blik ud ad vinduet, og han så lastbilen, som han kendte, køre hurtigt hen over den tomme plads. Så

lagde han pistolen fra sig på bordpladen og begyndte svimelt og uden fart at gå mod døren.

Den anden greb pistolen, fyrede et skud af mod hans ryg og stormede forbi ham.

Jørgen sank lidt sammen. Så gik han videre på samme søvngængeragtige måde, og da han kom ud på den lange, tomme gang, måtte han stå stille og støtte sig mod væggen.

Efterskrift

I. Besættelse-besindelse-modstand

»Vi anede ikke, om det var sabotører eller schalburgmænd eller hipo'ere, men kunne mærke, at det løb koldt op og ned ad ryggen, fordi det var helt mørkt udenfor vinduet, og det var helt nær på, de skød ... Men man kunne høre en eller anden, der skreg, så man selv havde lyst til at skride, mest fordi man ikke vidste, hvad det var for noget, og fordi det lød så uhyggeligt. Det var slet ikke som på film; der var det bare mægtigt og smart, når de lå og plaffede og faldt på en bestemt måde med at rejse sig op på tærne og dreje rundt og så falde og sige åh, men dether var noget andet, fordi de skreg, eller en eller anden skreg på en måde, som jeg i hvert fald aldrig havde hørt, og jeg tror heller ikke Tore havde ... Og så skete der ikke mere, der blev stille og næste dag var der ikke noget at se, selvom Tore og jeg vadede rundt omkring nede på gaden for at finde noget ... og vi kunne ikke finde ud af det, fordi de mennesker, der havde gjort det om natten, ikke var som rigtige mennesker, men hørte til inde i alt mørkelægningsmørket og slet ikke eksisterede om dagen«.

Sådan beskrives »den usynlige hær« af Janus, – hovedpersonen i Klaus Rifbjergs roman »Kronisk Uskyld« (1958). Der er noget dæmonisk, uvirkeligt ved skyderierne. De lyder ikke ligesom på film!

Knud Sønderbys roman »Den usynlige hær« har ikke meget præg af uvirkelighed og film. Det er en enkel, men dramatisk fortælling om en modstandsgruppes planlægning og udførelse af en sabotage mod en fabrik i København. Nogle af gruppens medlemmer bliver skudt af tyskerne. Måske er det dét, som Tore og Janus har hørt. Modstandskampen, modstandsgrupperne og sabotagen er skildret i andre romaner og fortællinger. Og når man læser dem i dag, kan man stille spørgsmål til dem: om deres grad af realisme, om de er heroiske i fremstillingen af modstandsfolkene, o.lign., og man kan også spørge om, hvilke perspektiver

det har, at læse disse beretninger om modstandskamp. Er det ikke blot en overstået historie, beretninger fra den sidste krig før den totale atomkrig eller har de perspektiver, som vi kan få udbytte af at tænke over i vores hverdag lige nu og i vores forestillinger om krig og fred. Det spørgsmål stilles her til Knud Sønderbys roman, og et svar vil også blive forsøgt givet. Men inden da skal nogle af hovedtrækkene i besættelsestidens modstandskamp oprises.

Da Danmark d. 9. april 1940 blev besat af tyske tropper, blev landet også inddraget i den 2. verdenskrig, der med voksende intensitet havde truet siden 1933, hvor Adolf Hitler og det tyske nazistiske – eller nationalsocialistiske-parti tog magten i Tyskland.

Der var ikke store krigshandlinger mellem danske og tyske tropper: nogle få sammenstød i Sønderjylland var alt. Selv om mange havde håbet, at Danmark kunne have opretholdt en neutralitet som under 1. verdenskrig, så kan man næppe sige, at besættelsen kom bag på de fleste. Håbet om neutralitet var bl.a. blevet næret af et møde i München i 1938 mellem den engelske premierminister Chamberlain, den franske ministerpræsident Daladier og Hitler, hvor det tilsyneladende lykkedes for Hitler at overbevise de to andre om, at han var en 'fredens politiker'. Mødets budskab blev forkyndt til verden af Chamberlain som en »sikring af freden i vor generation«, og i Danmark var avisernes forsider fyldte med store fredsbebudende overskrifter. Også en ikke-angrebspagt indgået mellem Danmark og Tyskland i 1939 forlængede håbet om, at Danmark kunne holdes udenfor. Men da tyske tropper overfaldt Polen den 1. september 1939, og dermed brød alle løfter fra München-mødet var mange sikkert klar over, at det kun var et spørgsmål om tid, inden håbet ville bryde. Den 3. september 1939 kom krigserklæringen mod Tyskland fra Frankrig og England, og anden verdenskrig var en realitet.

I Danmark var reaktionerne mod den tyske troppeinvasion afdæmpede. De fleste var naturligvis foruroligede, men afventende. Allerede på invasionsdagen kom »Kongens Opraab« til

det danske folk, hvori det blev understreget, at det var befolkningens pligt at afholde sig fra enhver modstand mod de tyske tropper, og at udvise en rolig og behersket holdning. Opråbet var også underskrevet af den socialdemokratiske statsminister Stauning.

Den politiske tanke bag dette opråb var: samarbejdspolitikken. Kunne man etablere et samarbejde med besættelsesmagten, var det den bedste måde til at sikre, at så mange interne danske forhold som muligt fortsat kunne forblive under dansk administration og lovgivning, og endvidere havde besættelsesmagten formelt erklæret, at den ikke ville ændre eller styre interne, politiske forhold i Danmark. Så bortset fra nogle protestdemonstrationer mod de danske nazister i efteråret 1940, spredte chikanerier mod de tyske besættelse i form af afbrudte telefontråde, syre og sukker i bilernes benzintanke, o.lign. var der ikke noget egentlig modstandsarbejde af betydning. Derimod voksede der hurtigt en bred følelse for og dyrkelse af det nationale, Danmark og danskhed frem. Det kom til udtryk i de såkaldte »Alsangsstævner«, der i stort omfang blev holdt over hele landet. Her sang man de gamle nationalsange, og fandt sammen i et fællesskab, hvis betydning man nok ikke skal undervurdere.

I løbet af 1941 begyndte det illegale modstandsarbejde at tage organiseret form. Det var der flere årsager til. Én af de vigtige var Tysklands angreb på Sovjetunionen den 22. juni 1941. Angrebet blev overalt i de tyskbesatte lande fulgt af en jagt på medlemmer af de kommunistiske partier. I Danmark blev flere hundrede kommunister arresteret den 22. juni, og Danmarks Kommunistiske Parti blev forbudt. Selv om det naturligvis kun var en meget lille del af befolkningen, der var kommunister, så var der mange, der følte, at arrestationerne og forbudet var en ganske uacceptabel krænkelse af danske demokratiske, grundlovssikrede rettigheder, og at man derfor måtte gøre modstand. Demonstrationer blev afholdt.

Efteråret 1941 vokser den illegale presse. Hvor der tidligere kun havde været et par illegale blade stiger antallet fra efteråret

1941 fra 18 til 254 i 1944 med et samlet oplag på ca. 10.900.000. »Land og Folk«, »De frie Danske« og »Frit Danmark« var nogle af de største. I sammenhæng med væksten af den illegale presse kommer også den organiserede modstandsbevægelse. I første omgang skulle fordelingen af bladene organiseres og senere det egentlige sabotagearbejde. Den 27. december 1941 blev de første faldskærmsfolk fra England nedkastet. De skulle bl.a. hjælpe med denne organisering.

Modstandsgrupperne betragtet som en samlet modstandsbevægelse kommer hurtigt til at dække de fleste politiske holdninger lige fra konservative, nationale til kommunister og partiuafhængige demokrater. Man kan derfor sige, at modstandsbevægelsen bliver et – enestående! – eksempel på en fælles, national-politisk front, der for en tid lægger de politiske uenigheder til side ud fra hensynet til det fælles mål: at øve modstand mod fjenden.

Regeringen holdt dog fortsat på samarbejdspolitikken. Den 2. september 1942 talte Statsminister Buhl i radioen. Han fordømte sabotagen som undergravende virksomhed: »Vær med til at gøre det klar for alle, og navnlig for de Unge, at den, som begaar Sabotage eller hjælper med dertil eller overfor Myndighederne tilbageholder Viden om Sabotageplaner eller undlader at medvirke til Opklaring af Sabotage, handler mod sit Fædrelands Interesse«. Den konservative politiker og leder af Det konservative Folkeparti Christmas Møller var tidligere på året illegalt rejst til London for at deltage i organiseringen af modstandshjælpen herfra. Han svarede på Buhls tale ved at opfordre til sabotage gennem den engelske radio BBC, der jo blev flittigt aflyttet i Danmark under besættelsen: »Det er ikke nok, at vi med Rette beundrer det britiske Folk og dets Heltemod, da det vandt Slaget over England, eller at vi mindes de Tusinder af Dødsofre fra de Dage. Det er ikke nok, at vi lovsynger det norske folks heltemodige Kamp og beundrer al dets Modstand og dets sejge Kamp mod Nazismens Voldsmænd. Der kræves *aktiv* Gerning og *aktiv* Handling af hver enkelt af os! ... Vi har som Pligt kun at have eet Øje: Hvad skader Tyskland mest, hvad gavner de Allieredes, vore Allieredes Sag? ... Skade og Forsinkelser (:på jernbanenettet

i Danmark), Bombemaskiner og Partisaner – det er de Midler, vi har til med stigende Virkning at kvæle og strangulere Tyskernes Transport Organisation«.

I 1943 kommer der for alvor gang i sabotagen og i nedkastningen af materiel – våben og sprængstoffer – og faldskærmsfolk fra England. Sabotagen rettede sig mod fabrikker og anlæg, der havde leverancer til tyskerne og mod de vigtige jernbanelinier, der skulle sikre en stor del af tyskernes forsyninger og våben-transporter. Besættelsesmagten svarede igen ved at intensivere jagten på modstandsfolk og kræve indføring af dødsstraf. Regeringen fastholdt samarbejdspolitikken og fordømte sabotagen.

I august 1943 udbryder der strejker i nogle af de store byer i provinsen, – bl.a. Esbjerg. De udvikler sig hurtigt til at blive *Folkestrejker*, der breder sig til de fleste større provinsbyer, og retter sig mod besættelsesmagten. Betragtet som modstandsmanifestationer er folkestrejkerne de første brede og åbne protester mod og afvisninger af samarbejdspolitikken og den passive affinden sig med tingenes tilstand. Store dele af befolkningen havde bevæget sig fra den mere symbolske protest i alsangen til åben demonstration.

I et opråb fra den 21. august 1943 fra regeringen til det danske folk rettes der en indtrængende appel om at standse sabotagen og demonstrationerne. Appellen blev ikke hørt. Den 23. august var der store sabotageaktioner i København og den 29. august blev store dele af den danske flåde sænket, for at den ikke skulle komme under tysk flag. Samme dag indgav regeringen afskedsbegæring til kongen og trådte tilbage. Der blev indført undtagelsestilstand af besættelsesmagten, og samarbejdspolitikken var endelig faldet.

Modstandskampen blev herefter koordineret af Danmarks Frihedsråd, der fik status som landets illegale regering, og repræsenterede et bredt politisk spektrum. I rådets første erklæring hedder det bl.a., at nødvendigheden af et fælles koordinerende organ var blevet åbenbar »dels fordi vort folk under de skærpede tyske forholdsregler ønsker den aktive kamp ført med endnu

større kraft end hidtil, dels fordi kampens vilkaar er blevet saaledes strammet, at den mest effektive organisation er paakrævet ... Danmarks Frihedsråd er dannet af repræsentanter for de danske bevægelser, der i fællesskab og i overensstemmelse med folkets ønsker aktivt vil bekæmpe den tyske besættelsesmagt indtil Danmark igen er et frit og uafhængigt land«.

Herefter blev modstandskampen ført med større kraft, plan og organisation, og leveringerne af materiel fra engelske flyvere til modstandsgrupperne gjorde sabotagen mere effektiv. Besættelsesmagten optrappede naturligvis jagten på modstandsfolk, og henrettelserne af tilfangetagne modstandsfolk begyndte ligesom deportationerne til tyske koncentrationslejre. Ialt blev ca. 17.000 danskere arresteret, over hundrede blev henrettet og ca. 6000 blev ført til koncentrationslejrene.

Modstandsbevægelsen og modstandskampen har flere perspektiver. For mange mennesker er perspektivet nok lagt i selve kampen mod tyskerne. For andre indgår der også perspektiver om politisk fællesskab, enighed og enhed. Mange knyttede i befrielsesåret forhåbninger til disse tendenser i retning af en ny måde at udvikle demokratiet på. Modstandsbevægelsen ophævede jo på en måde de gamle partigrænser og partiskel, og mennesker fra den »traditionelle« højrefløj kunne arbejde sammen med mennesker fra den politiske venstrefløj, arbejdere kæmpede sammen med studenter og andre grupper, o.s.v.

Tage Skou-Hansen har beskæftiget sig med dette perspektiv i flere romaner. »Det midlertidige fællesskab«, som han kalder det, optræder bl.a. i romanen »Tredje Halvleg«, hvor hovedpersonen Holger er på vej hjem fra en tur i byen den 30. oktober 1945. På hjemturen tænker han på modstandskampen, som han var med i: »Vi havde været med i noget. Det var vi ikke mer. Det var slut og kom aldrig igen. Det var bare ikke til at blive færdig med, fordi man ikke selv blev den samme mer. Hvad jeg savnede var selve følelsen fra dengang. Erindringen om den var stærkere nu end begivenhederne. Som om vægten i de år havde ligget et sted over eller under det praktiske og politiske ... Hulheden,

forømmelsen af savn var skarp endnu den nat. Men foran lå den kolde krig, de tomme år. Jeg husker næsten ingenting af dem, synes jeg. Kun ligegyldigheden og mistænksomheden og foragten. Hvad lavede jeg udover at tage mine eksaminer, drikke mig fuld lørdag aften og gå til fodbold om søndagen. Det var efter alting og længe før noget begyndte at ske igen«.

Man kan diskutere, om »Den usynlige Hær« har sådanne perspektiver i beskrivelsen af modstandskamp og modstandsgruppen ved bl.a. at diskutere præsentationen af gruppen i kap. 6.

2. »Den usynlige hær«

»Den usynlige Hær« havde premiere den 6. oktober 1945 som den første film om sabotage og modstandsbevægelse. Romanen er skrevet med udgangspunkt i filmmanuskriptet, og udkom kort efter premieren.

Romanen kan læses på flere måder. Og alt efter hvilken måde man vælger at læse den på, giver den forskellige synsvinkler på krigen, besættelsen, modstandskampen og danskernes holdninger og tanker om sig selv.

Som en *spændingsroman* kan den læses med hovedvægten lagt på modstandsgruppens organisering af sabotageaktionen mod Metrodan. Læst således er romanen en ganske spændende og realistisk fortælling om mange af de problemer, som modstandsgrupperne havde, når de skulle planlægge større aktioner. Det er denne side, som filmen »Den usynlige hær« vægter – hvor Poul Richardt spiller Poul – sammen med kærlighedsdramaet mellem Poul, Alice og Jørgen.

Men »Den usynlige Hær« kan også læses som mere end en spændingsroman. Gennem den ret enkle, dramatiske handling giver den en række skildringer og vurderinger af forskellige holdninger til besættelsen, og dermed også af besættelsens betydning for mange danskeres opfattelse af sig selv som danskere. Skulle man gøre aktiv modstand? Skulle man forholde sig afventende? Skulle man være ligeglad? Eller skulle man måske give aktiv støtte og hjælp til besættelsesmagten? Det er spørgsmål, der alle rummer forskellige holdninger til det at være dansker og til opfattelsen af demokratiets værdi og betydning som en ramme omkring fælles liv og udvikling. Og de forskellige personer i romanen rummer en bred vifte af svar på disse spørgsmål ligefra den snakkesalige Fru Parnvig over den tøvende Jørgen til den

* Mogens Wieth!

aktive Poul. Læst således handler romanen ikke blot om kampen mod den tyske besættelsesmagt, men om den – altid – truede indsats for at få demokratiske livsgrundlag til at fungere. Og det er vel næppe uaktuelt!

Spørgsmålene var rejst længe før besættelsen kom. I 20'rne og 30'rne var der store politiske og kulturpolitiske diskussioner om demokratiets styrke, om demokratiet var i stand til at udgøre den styreform, hvormed udviklingen kunne målrettes til et fælles bedste. Baggrunden herfor var bl.a. de økonomiske kriser og arbejdsløsheden, der hos mange fremkaldte tvivl herom. Men også andre ting spillede ind.

I mellemkrigstiden bliver livet i Danmark for alvor præget af det »moderne« på en række områder: filmen kommer, radio, telefon, den kulørte ugepresse vokser eksplosivt, forlystelseslivet blomstrer, danserestauranterne spiller den nye jazz, sporten vinder indpas i fritidslivet, moden og nye smarte butikker skyder frem. Alt dette faldt sammen med et opbrud fra gamle traditioner og normer. Der kom en mere fri livsform og omgangstone, et friere syn på forholdet mellem kønnene, ægteskabet, familien, opdragelsen, seksualmoralen, skolen, o.m.m. Den moderne livsform og de nye værdinormer truede de gamle værdinormer – herunder også kristentroen og kirkens rolle i kulturlivet.

For nogle var denne udvikling ikke blot forårsaget af udviklingen i mellemkrigstiden. De så den som et resultat af industrialisering og demokratiseringen af samfundsforholdene, der udmøntede sig i et forfald, hvor menneskene blev rådvilde, rastløse og fremmede, og uden anden livstro end den, der orienterer sig mod de materielle goder. Og et samfund der bestod af mennesker uden personlig livstro og livsanskuelse var truet, når de materielle goder faldt bort som mulighed på grund af krise og arbejdsløshed. Hvad skulle man så tro på? Og man var også et let bytte for massemediernes og ugepressens livsløgne, for tilfældige strømninger i tiden eller for nazistisk propaganda! Overfor troen på demokratiet og troen på fornuften og udviklingen satte denne skeptiske kulturholdning andre idealer op: genetableringen af en fælles livstro og fælles livsværdier med baggrund i kristendom-

men, kirken og gamle livstraditioner fra før industrialismens gennembrud; livet i sognet og den lille landsbyenhed som kontrast til det forjagede, »moderne« liv i storbyerne. For denne skeptiske kulturholdning blev anden verdenskrig en bekræftelse på, at demokratiet havde spillet fallit og måtte omstruktureres radikalt.

For andre var den moderne udvikling ganske vist også betænkelig, men ikke fordi den i sig selv var et forfaldstegn. Men det var svært at få folk til at interessere sig aktivt for det politiske liv, fordi de i højere grad brugte tiden på at læse de kulørte hefter, eller helt forholdt sig passive. Samfundsdebatten og kulturdebatten var ikke tilstrækkelig *radikal*. Gennem en kritisk og radikal debat mod massemediernes, mod konformiteten, vanerne, den satte borgerlighed, o.s.v. kunne der appelleres til *fornuften*. Og den fornuftige, kritiske og vurderende holdning til udviklingstendenserne var den bedste sikring af demokratiet, af en bred folkelig aktivitet og det var så igen det bedste værn mod nazismen og krigen.

Hvad har »Den usynlige Hær« at gøre med disse diskussioner i 20'rne og 30'rne? Jo, der er bl.a. den indfaldsvinkel, at *Knud Sønderbys* første romaner – »Midt i en Jazztid« (1931) og »To mennesker mødes« (1932) – handler om unge mennesker, der i de to tiår har problemer med at finde sig selv, finde et ståsted, en holdning og et fremtidsperspektiv. De er under uddannelse på gymnasiet, universitetet, på kontor og i butik. I fritiden dasker de rundt og ser på vinduer, køber plader, går på kaffebar, har ulykkelige kærlighedsoplevelser og drømmer om det helt store forhold – og trykkes af en gennemgående følelse af afmagt, ked-somhed, udsigtsløshed. Begge romanerne kan kaldes for generationsromaner. De handler om ungdomsgenerationen i 20'rne og 30'rne. Alice, Poul og Jørgen er også en del af denne ungdomsgeneration. Vi kender ikke præcist deres alder, men de er nok et sted midt i tyverne, og altså født omkring 1920.

Romanen inddrager denne ungdomsfølelse i små, men vigtige glimt. Fx. i slutningen af kap. 5, hvor Poul og Michelsen går hjem